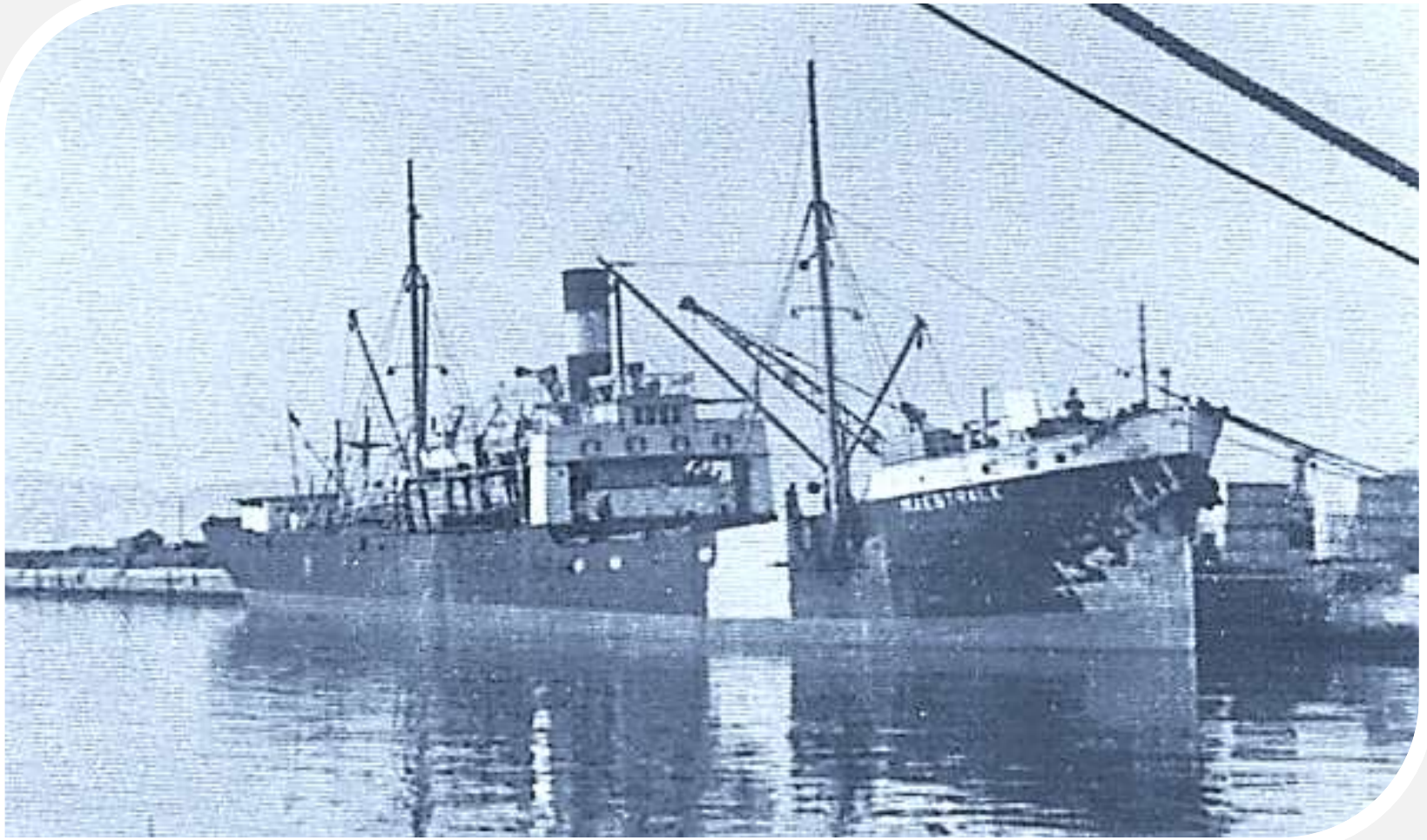
שאול אביגור

"עלום ונוכח בכול"

אבני מורשת

תחקיר וכתיבה
ד"ר דוד הלפרין

[03/2026]

"עלוּם ונוכֵח בַּבול", זהו שם הספר שנכתב על **שאול אביגוּר**, האיש שמעשיו ופעילותו בראש המוסד לעלייה ב', הביאו למדינת ישראל מיליוני יהודים, פליטים ומעפילים ממוראות מלחמת העולם השנייה.

בתפקידו בראש "נתיב", העלה ארצה מאות אלפים מיהודי הגוש המזרחי, ודאג להביא אמצעי לחימה שסייעו ליישוב לעמוד על נפשו ולהקים מדינה.

שאול אביגור

מקור: ארגון מורשת ההגנה

שאול **מאירוב**, נולד בשנת 1899 **ליהודה ופרידה מאירוב**, בדווינסק שבפלך ויטבסק באימפריה הרוסית (היום לטביה) – עיר שבאותה תקופה כמעט מחצית מתושביה היו יהודים.

יהודה, האב, זכה בילדותו לחינוך עברי וציוני, ונמנה עם "חובבי ציון". לפרנסת המשפחה היה רופא שיניים.

הוא שלח לארץ ישראל את אשתו וילדיו בשנת 1912, ושנה לאחר מכן עלה גם הוא ארצה. בארץ עסק האב במקצועו בקריית העבודה (חולון), ונפטר בשיבה טובה בגיל 93.

בית מאירוב, שלט הסבר, המועצה לשימור אתרי מורשת ועיריית חולון
צילום: סטריטסיינד

יהודה ופרידה מאירוב עם שאול ואחותו צְפורה
מקור: העמותה למורשת משה שרת

שאול, הבן הבכור, שעלה ארצה בגיל 12, למד בגימנסיה הרצליה, ובתחילת שנת 1918 הצטרף לקבוצת כנרת, בה היה חבר כל חייו. אחותו **צפורה** נישאה ל**משה שרת**, בעוד אחיותיו של שרת נישאו ל**דב הוז** ול**אליהו גולומב**, בהתאמה.

ארבעת הצעירים התחנכו יחד בגימנסיה הרצליה, ולימים הפכו לחלק מההנהגה הפוליטית והצבאית של היישוב, וכונו "ארבעת הגיסים".

רחוב הרצל וגימנסיה הרצליה בשנות ה-1910
מקור: ביתמונה

בחצר קבוצת כנרת
צילום: פייקלה, אתר ביתמונה

ארבעת הגיסים,
עומדים, מימין: שאול מאירוב ומשה שרת; יושב מימין: דב הוז
יושב משמאל: אליהו גולומב
מקור: הספריה הלאומית

בעיצומו של חורף 1920 יצא שאול מקבוצת כנרת לסייע **ליוסף טרומפלדור** ולמגיני תל חי. הוא היה מצעירי המגינים ומהפחות מנוסים, אך גילה אומץ רב בקרבות; כשבוע לאחר הגעתו נערך הקרב שבו נפצע טרומפלדור. קבוצת המגינים החלה לסגת לכפר גלעדי ולמטולה, ושאול היה בכוח האבטחה שליווה את טרומפלדור הפצוע. שלושת השבועות בהם שהה שאול בהגנה על תל חי, היוו עבורו ציון דרך משמעותי וחוללו בו שינוי תפיסתי ביחס לצרכים של המפעל הציוני, ובסדרי העדיפויות הנובעים מצרכים אלה.

האירועים בתל חי הביאו אותו להכרה כי על היישוב להפוך לגורם עוצמתי בארץ, על ידי שילוב של עלייה ובניית כוח צבאי. הוא ויתר על עבודת האדמה בקיבוץ, למרות שמצא בה סיפוק רב, והתמסר מאותו זמן לענייני ביטחון ולהעלאת יהודים ארצה.

יוסף טרומפלדור
מקור: פיקיוויקי

חצר תל חי
מקור: פיקיוויקי

הזוג שרה ושאול מאירוב,
1937
אוסף בנציון ישראלי, הספרייה הלאומית

בנובמבר 1922 נבחר שאול מאירוב למנגנון הקבע של ההגנה. המשימות הראשונות שלו היו הברחת נשק לארץ ובניית מערכת מחסני נשק סודיים (סליקים) ברחבי הארץ. הוא עבר לתל אביב ופיקח אישית על המלאכה. בשנת 1933 התמנה שאול לתפקיד מרכזי ומשמעותי במפקדה הארצית של ההגנה, והפך למעשה לדמות הדומיננטית במפקדה הארצית. הוא היה היחיד שעסק בענייני ביטחון במשרה מלאה וקיבל את שכרו מקופת הארגון. שאול היה האיש שתרם יותר מכולם להתעצמות הצבאית של היישוב היהודי בשנים 1930–1939, עובדה שחיזקה את היישוב בפרוץ המאורעות בשנת 1936.

הוא דחף לפיתוח רשת קשר אלחוטית של ההגנה ובנה את המערכת הכספית והתקציבית של הארגון. חלק גדול מזמנו שהה שאול באירופה במטרה למצוא מקורות אספקה חדשים לנשק.

סליק הנשק בכפר גלעדי
מתוך: "עלום ונוכח בכול"

בימי המאורעות התגלעו חילוקי דעות בינו לבין **ברל כצנלסון**, שצידד במדיניות של הבלגה, ואילו שאול צידד ביציאה לפעולות אקטיביות ובתקיפת בסיסי הכנופיות.

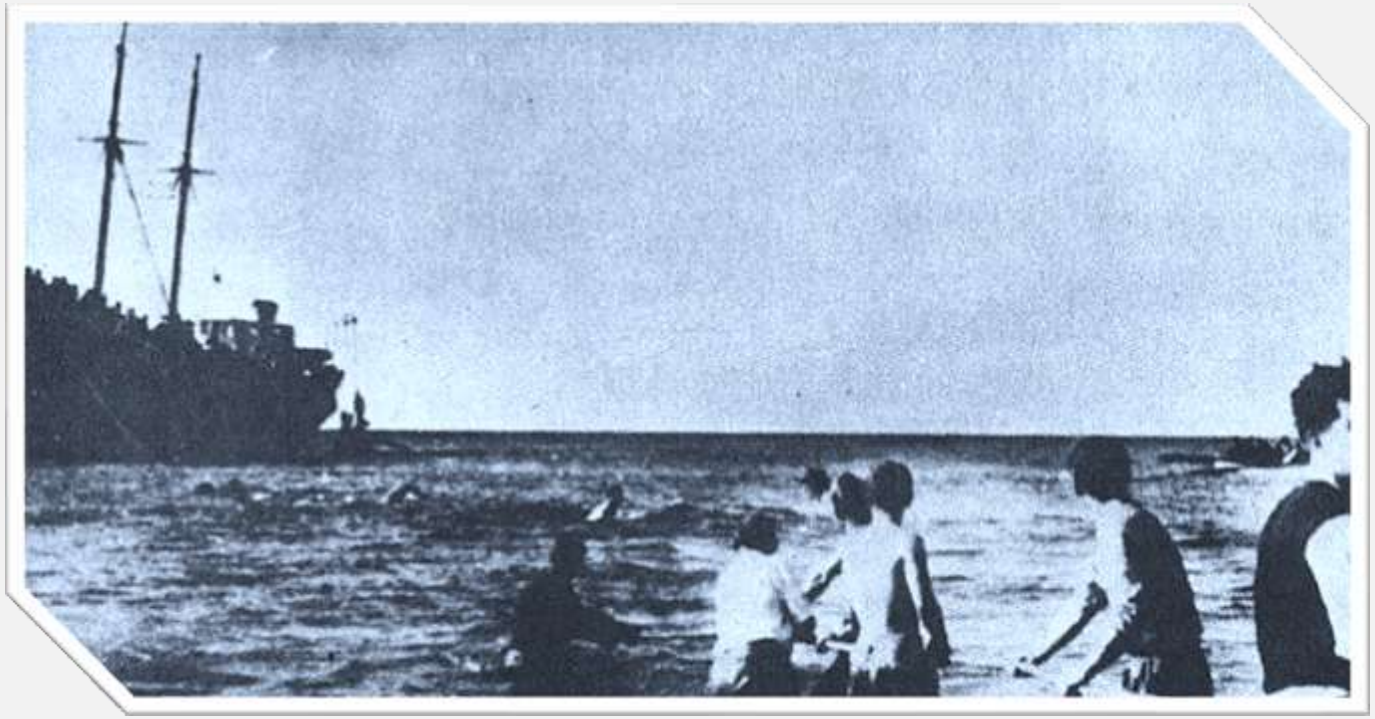
ההגנה אימצה את המדיניות האקטיבית של שאול, שתמך בהקמת יחידות ניידות ולוחמות כדי להתמודד עם המרד הערבי. שאול זימן אליו את **יצחק שדה** ומסר לו הוראה להקים "פלוגות שדה" תחת פיקודו, אשר יפתחו מתכונת חדשה של פעילות התקפית נגד הכנופיות הערביות.

פלוגות השדה בכפר בילו, 1938

צילום: יצחק חסקין, ויקיפדיה

בפברואר 1939 חל שינוי בכיוון הפעילות של שאול מאירוב, הוא הפך לממונה על כל פעולות העלייה הבלתי לגאלית מאירופה. תקציבים הופנו מאותו זמן על ידי הסוכנות וההסתדרות לפעולות ההעפלה. ההעפלה קיבלה עדיפות עליונה ולכן נלקח שאול מהמפקדה הארצית של ההגנה לתפקיד הממונה על פעולות ההעפלה. רוב הזמן שהה שאול בלונדון, פריז ותורכיה, ופעל בנחישות לרכישת ספינות מעפילים. ב-1939 התגבר קצב שיגור האוניות ועד 1940 הגיעו לחופי הארץ אחת עשרה אוניות.

הספינה "האומות המאוחדות",
שפרצה את המצור בחוף נהריה
מקור: "עלום ונוכח בבול"

בסוף 1939 חזר שאול ארצה והשתלב מחדש במפקדה הארצית ובעבור זמן קצר התפטר מהמפקדה; הוא עבר לעסוק בהקמת גוף מודיעין משותף להגנה ולסוכנות היהודית – **שירות הידיעות** (הש"י). הוא זה שבחר את האנשים וגיבש את תוכניות האיסוף המודיעיניות. הוא הכניס דפוסים של איסוף וריכוז מידע על הנעשה בקרב ערביי ארץ ישראל והפעיל בהצלחה את **עזרא דנין** לצורך זה.

שאול עמד בראש הש"י המאוחד עד מרץ 1942, תקופת ביניים שבמהלכה ביסס הש"י המאוחד את דרכו ואת דפוס עבודתו.

שלט הסבר ליד מפקדת הש"י בתל אביב
מקור: ויקיפדיה

משנפתחו בפני המוסד לעלייה ב' אפשרויות פעולה בחו"ל, התפטר שאול מראשות הש"י ושב לעסוק בהצלת יהודים והעלאתם ארצה. תחילה פעל מול יהודי עיראק. בעקבות הפרעות מהם סבלו בשנת 1941, שאול שלח להם שליחים, ובן הועברו לשם כלי נשק ממחסני ההגנה והחלו לאמנם להגנה עצמית. פעילות דומה נערכה גם בפרס, לשם נשלחו שליחים ליצירת תשתית של פעילות ציונית והוקמו גרעינים של לומדי עברית. שאול טיפח את נתיב ההעפלה היבשתי מפרס, מעיראק ומתורכיה, שבאמצעותו צעירים יהודים הסתננו לצפון סוריה ומשם לארץ ישראל. בהבאת העולים מסוריה ומלבנון רתם המוסד לעלייה ב' את הפלמ"ח, מה שסימן את שיתוף הפעולה בין שתי המסגרות לאורך כל מבצעי ההעפלה עד 1948.

שיתוף פעולה זה התרחב במשך הזמן גם להעפלה מאירופה בדרך הים. הפלמ"ח הכשיר ימאים לליווי ספינות, והחל משנת 1944 הגיעו שליחי המוסד לעלייה ב' גם לתוניסיה, לאלג'יריה וללוב. עד סוף המלחמה הגיע מספר העולים מארצות המזרח, רובם מסוריה והיתר מעיראק, פרס ותורכיה, לכ-3,500 איש.

עולים מסוריה, לבנון ועיראק
מקור: אתר כפר גלעדי

באפריל 1946 חוזר שאול באופן דחוף לאיטליה כדי לארגן מחדש את תנועת ההעפלה, ואיטליה הופכת לבסיס הפעולה העיקרי של המוסד לעלייה ב', ומנמליה שוגרו רוב ספינות המעפילים לאחר המלחמה. שנות השיא של ההעפלה היו 1946-1947, במהלכן שוגרו ארצה ארבעים וחמש אוניות ובהן כשישים וחמישה אלף מעפילים. על מלאכה זו ניצח שאול מחדר מלון קטן ואפרורי בפריז.

שאול לא נרתע מוויכוחים עם **דוד בן גוריון** לגבי מדיניות ההעפלה. בן גוריון התנגד להחלטת המוסד לעלייה ב' לשגר אוניות גדולות עם מספר רב של מעפילים, וטען שאין לסכן שלא לצורך חיי מעפילים מקרב שארית הפליטה. בן גוריון העדיף שימוש בספינות קטנות, שעל כל אחת מהן יהיו במאתיים איש בלבד. הוא סבר שאלה יקשו על הבריטים ויעוררו הד עולמי, ואילו שאול ראה בהעפלה דרך מעשית להצלה פיזית של יהודים רבים ככל האפשר, אך מי שהכתיב את הקצב והמדיניות היה, בסופו של דבר, שאול.

בן גוריון לא יכול היה לכפות דעתו על פעילי המוסד לעלייה ב'. אנשי המוסד המשיכו במאמציהם להשיג אוניות גדולות וביולי 1947 הפליגה ארצה האונייה הגדולה "אקסודוס" ועל סיפונה 4500 מעפילים. דווקא אונייה זו שהייתה בניגוד לעמדתו של בן גוריון, סייעה בדיעבד יותר מכול אוניית מעפילים אחרת לקדם את היעדים המדיניים-הסברתיים של מאבק ההעפלה.

אוניית המעפילים "יציאת אירופה תש"ז" EXODUS

מקור: ויקיפדיה

המתיחות בין שאול ובן גוריון, ביחס למדיניות ההעפלה, נמשכה עד מלחמת העצמאות, אך בן גוריון העריך מאוד את יושרתו, מסירותו ואומץ לבו של שאול. בין השנים 1945-1948 הפליגו ארצה 65 אוניות מעפילים שכולן שוגרו על ידי המוסד, והן נשאו יותר מ-70,000 פליטים יהודים, אשר רק מיעוטם (2,500) הצליחו לפרוץ את ההסגר הבריטי. בכל תקופת ההעפלה בניצוחו של שאול, משנות השלושים ואילך, נשלחו לארץ 115,000 נפש.

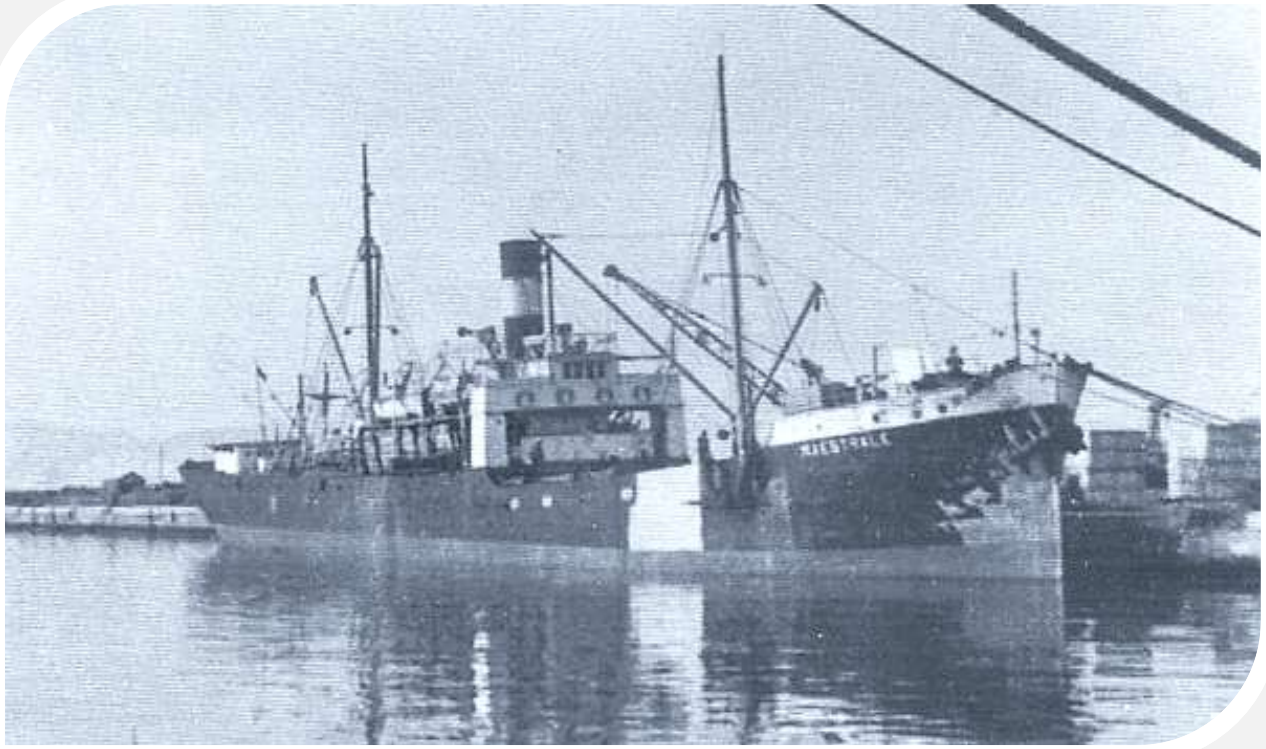
מחלוקת נוספת הייתה לשאול עם בן גוריון באמצע שנות השלושים על רקע התנגדותו של שאול לחלוקת הארץ (תוכנית החלוקה), כששאול הקנה חשיבות מרבית להתיישבות בקביעת הגבולות של המדינה.

למרות חילוקי הדעות עם בן גוריון המשיך שאול ליהנות מאמונו האישי של בן גוריון ומקשר ישיר וקרוב אליו. בן גוריון העריך את ניסיונו וראה בו איש ביצוע מעולה. ב-28 במרץ 1948 שלח בן גוריון את שאול לאירופה לרכז את פעולות הרכש הצבאי בחוץ לארץ. שאול נעשה אחראי לעבודתם של שלושת שליחי הרכש הבכירים: **יהודה ארזי, אהוד אבריאל ומוניה מרדור.**

אוניית הרכש "שיעו"
מקור: אתר ההעפלה והרכש

על פי הנחיות ברורות של בן גוריון, נדרש עתה שאול להאיץ את פעילות הרכש הצבאי ולהביא להרחבה משמעותית של רכש כלי נשק. תולדות מלחמת העצמאות היו נראים אחרת בלי התחבולות, הקשרים הימיים והשיטות שנקטו בהם שליחיו של שאול באירופה ובארה"ב של אמריקה. הפעם הצליחו להשיג עסקת רכש משמעותית ביותר עם ממשלת צ'כוסלובקיה בתקופה המכרעת ביותר של מלחמת העצמאות. בשנה הזאת, בעת מלחמת העצמאות, שאול היה כפוף ישירות לבן גוריון, קיבל ממנו הנחיות ודיווח לו על מצב הרכש.

אוניית הרכש "הזקן"
MAESTRALE
מקור: אתר ההעפלה והרכש

המחיר האישי ששילמו שאול ובני משפחתו, על פעילותו הבלתי פוסקת, הרחק מהבית בכנרת, ובמשך תקופות ארוכות גם הרחק מן הארץ, היה קשה מאוד.

ב-12 ביולי 1948 נהרג גור, בנו הצעיר בן ה-17 של שאול, במשלט המערבי של סג'רה, בקרבות עם צבא קאוקג'י. גור הצעיר התגייס לפלוגות הקומנדו של גדוד "ברק" בחטיבת גולני, ונהרג מפגיעה במצחו על ידי צלף ערבי. על קבר בנה קראה **שרה** הרעיה והאם זעקה שייקספירית **"ילדתי לבד, גידלתי לבדי וקברתי לבדי"**.

טוראי גור מאירוב,
חטיבת גולני,
נפל ה' בתמוז תש"ח,
17.7.48
בן 17 בנופלו
מקור: אתר משרד הביטחון

רק לאחר יומיים לאחר נפילתו של גור, קיבל שאול את הבשורה המרה. אפוף כאב על נפילת בנו, חזר שאול מאירופה לקבוצת כנרת והסתגר בביתו, התעטף בשתיקה קודרת ומיעט בקשרים עם אנשים. לאחר שבועות מספר, הוזעק באופן זמני, לסייע בפעולות הרכש הימיות, לאחר נפילת בנו, שינה שאול את שם משפחתו ממאירוב ל**אביגור**.

שרה ושאול מאירוב עם בנם גור
מקור: ויקיפדיה

בשנת 1952 החליטה ממשלת ישראל לסגור את המוסד לעלייה ב', ובמקומו הוקם ארגון חשאי לטיפול ביהדות הגוש המזרחי שנקרא "לשכת הקשר" (לימים – "נתיב"). עד לנפילת ברית המועצות בשנת 1989 היה "נתיב" חלק מקהילת המודיעין הישראלית, בשל האופי החשאי של פעילותו.

שאול אביגור עמד בראש "נתיב" בשנים 1952-1970. כשרעיון הקמת הארגון החשאי, קרם עור וגידים, בשנת 1952, שאול קיבל כוחות חדשים. הוא ויתר על כוונתו להישאר בכנרת ועל הניתוק שגזר על עצמו, בעקבות נפילת בנו גור. "נתיב" היה תפור למידותיו של שאול, שלא מצא מקומו בהיררכיה המוסדית של המדינה העצמאית. התפקיד החדש אִפשר לו להמשיך במלאכה המעֵין מחתרתית, וחשוב מכל – לעסוק בנושא שכל שנותיו בער בעצמותיו – הצלת יהודים.

סמל ארגון נתיב, שאול בראש הארגון, 1952-1970
מקור:
"עלום ונוכח בכול"

ברוב עשר שנות קיומו הראשונות של נתיב, עבד שאול מול בן גוריון, עד להתפטרותו מראשות הממשלה בקיץ 1963. העלייה של 200,000 יהודים מרומניה בין השנים 1964-1958, הייתה ללא ספק הישג של נתיב. הישג נוסף היה העלאת 100,000 יהודים מבריה"מ בשנים 1970-1972.

עולים אסירי ציון מרומניה, 1956
מקור: "עלום ונוכח בכול"

בשנת תשל"ג קיבל שאול אביגור מידי הנשיא **זלמן שזר** וסגן ראש הממשלה ושר החינוך **יגאל אלון** את פרס ישראל על תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

באותה שנה זכה לתואר דוקטור לשם כבוד מהאוניברסיטה העברית בירושלים, ובשנת תשל"ז קיבל תואר זה גם מאוניברסיטת תל אביב.

הוא שב להתגורר בכנרת בתחילת שנות ה-1970 ונפטר שם ב-29 באוגוסט 1978, בגיל 78.

קברם של שאול אביגור ורעייתו שרה בבית הקברות בקבוצת כנרת
מקור: ויקיפדיה

הענקת אות ההגנה, 1958
מקור: ויקיפדיה

מקורות:

- אריה בועז, **עלום ונוכח בבול: סיפור חייו של שאול אביגור**, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 2001
- נחמיה לבנון, **הקוד – נתיב**, תל אביב, עם עובד, תשנ"ו
- משה שרת ומורשתו, אתר העמותה למורשת משה שרת
- אפרים לפיד, **לוחמי הסתר – המודיעין הישראלי מבט מבפנים**, ידיעות ספרים, 2017
- דוד תדהר (עורך), **"שאול אביגור (מאירוב)**, בתוך: **האנציקלופדיה לחלוצי היישוב ובוניו**, כרך ו (1955), עמ' 2648

אנו מכבדים את זכויותיהם של בעלי זכויות יוצרים ומשקיעים מאמצים באיתור בעלי זכויות יוצרים לצורך שימוש בחומרים המופיעים באתר. השימוש נעשה על פי סעיף 27א לחוק זכויות יוצרים תשס"ח-2007, ואם לדעתכם נפגעה זכותכם כבעלים של זכויות יוצרים בחומר המופיע באתר זה, הנכם רשאים לפנות באמצעות דואר אלקטרוני לכתובת: info@hamoreshet.org.il בבקשה לחדול מעשיית השימוש ביצירה, וציינו שם מלא ומספר טלפון, וצרפו צילום מסך וקישור לדף הרלוונטי באתר.

הפקה: מתנדבי קבוצת אבני מורשת – תקשורת לנכסי מורשת מוחשית [03/2026]

תחקיר וכתיבה: ד"ר דוד הלפרין

עיצוב: זאב הררי

אבני מורשת